

Suomen taloudellisen menestystarinan tulkinnat

OLLI POROPUDAS

VTL, erikoistutkija

Opetusministeriö

1 Johdanto

Suomen taloudellisesta kehityksestä tehtyyn tutkimukseen sisältyy kahdenlainen kysymyksenasettelu. Valtaosa tutkimuksesta on taloushistoriallista ja pyrkii pääosin kuvaamaan kehitystä. Toinen osa pyrkii luomaan tulkintaa ilmiöstä 'Suomen taloudellinen menestystarina', so. selittämään Suomen nousua jokseenkin tyyppillisestä Euroopan periferiassa sijaitsevasta kehitysmaasta maailman kahdenkymmenen vauraimman teollisuusmaan joukkoon (ks. esim. Hjerpe 1989).

Tällä artikkelilla on kolme tavoitetta. Ensimmäisenä tavoitteena on esittää lyhyesti ja tiiviisti aikaisemman tutkimuksen tulokset Suomen taloudellisen kehityksen keskeisimmistä tapahtumista viimeisen 150 vuoden aikana. Toiseksi artikkelissa tiivistetään aikaisemman tutkimuksen tulkinnat Suomen menestystarinan syistä. Kolmanneksi artikkelissa pohditaan jatkotutkimuksen suuntaamista.

2 Suomi teollistui osana Venäjän suojattuja markkinoita

Suomen tärkeimpiä kehitysedellytyksiä ovat

metsät, vesistöt ja mineraaleista kupari (ks. esim. Raumolin 1992, 322-3). Olennaisin ja runsain voimavara on metsät, joiden hyödyntämiseen Suomen kehitystie paljolti perustuu. Euroopan maiden investointiasteen kohoaminen 1800-luvun alussa merkitsi uusia rakennuksia, kuljetusvälineitä, liikenneväyliä jne., joita varten tarvittiin puuta, jota oli Suomessa. Lukutaidon yleistyminen, koululaitoksen ja viestinnän kehittyminen vaativat panoksekseen paperia, ja sitä saatiin Suomen metsistä jalostamalla (esim. Alho 1949, 219; Kuisma 1993a, 560-1; Raumolin 1984b, 96-101).

Maailmansotien välisenä aikana Suomen ulkomaankaupan vaihtosuhte kehittyi positiivisesti, vientihintojen suhde tuontihintoihin parani yli 50 %, mikä kehitys poikkesi muista Itä-Euroopan maista. Taustalla oli Suomen viennin keskittyminen puunjalostusteollisuustuotteisiin, joiden kysyntä ja hinta maailmanmarkkinoilla kasvoi. Itä-Euroopan maat sen sijaan veivät pääasiassa maataloustuotteita, joiden hinnat laskivat dramaattisesti (Kuisma 1993b, 245).

Suomella oli siis onnea, kun sillä oli luonnonvarat, joita kysyttiin. Toinen keskeinen ympäristöön liittyvä selitys on Suomen asema idän ja lännen välissä (Kuisma 1993a, 560;

Pihkala 1985, 41). Vuonna 1809 Suomi liitettiin Venäjän osaksi, mikä merkitsi kahtalaista etua. Ensinnäkin Suomi pääsi suhteellisen kehittyneenä maana viemään melko vapaasti ulkopuoliselta kilpailulta suojatuille kehittymättömän Venäjän suurille kotimarkkinoille. Tämä oli huomattava piristysruiske paperi- ja metalli-, konepaja-, kutoma-, nahka-, porsliini- ja lasiteollisuudelle sekä elintarviketuotannolle (Alho 1949, 223; ks. myös Pihkala 1985, 37). Varsinkin paperiteollisuus kehittyi Venäjän markkinoiden varassa suurteollisuudeksi ja pystyi ajan myötä kilpailemaan menestyksellisesti myös länsimarkkinoilla (Kuusterä 1990, 62).

Venäjänmarkkinat selittävät myöskin Suomen tuotantorakenteen monipuolistumisen toisen maailmansodan jälkeen, ennen kaikkea metalliteollisuuden suuntaan. Sotakorvaustoimitukset pakottivat Suomen laajentamaan metalliteollisuuttaan, mikä laajennus jäi pysyväksi Neuvostoliiton jatkaessa tilauksiaan myös sotakorvaustoimitusten tultua suoritetuksi. Näin luotiin pohja metalliteollisuuden muuntumiseksi vientiteollisuudeksi myös länsimarkkinoilla (Senghaas 1985, 77; Kiljunen 1992, 86-88).

Autonomian aikana Venäjä harjoitti protektionistista tullipolitiikkaa ja Venäjän osana Suomen kotimarkkinatuotanto pääsi kehittymään ulkomaista kilpailua ehkäisevän suojelun turvin (Kuusterä 1990, 62). Erityisen merkityksellinen oli Venäjän tietoinen pyrkimys irrottaa Suomi poliittisesti ja taloudellisesti Ruotsista. Tiiviit taloudelliset siteet entiseen emämaahan olivat olleet omiaan jarruttamaan Suomen talouden kehitystä, sillä Ruotsin taloudellinen kehitystaso ja kilpailukyky olivat selvästi Suomea korkeammalla ja tuonti sieltä ehkäisi kotimarkkinatuotannon kehittymistä.

Toisaalta Suomen asema idän ja lännen välissä ei ole ollut aina pelkästään konstrukttiivinen, vaan monissa yhteyksissä myös destruktiiv-

vinen. Suomen liittäminen Venäjään merkitsi katastrofia Suomen omalle viljantuotannolle, sillä kotimainen vilja ei kyennyt kilpailemaan halvemmän venäläisen viljan kanssa (Kuisma 1993a, 564). Tosin tällä oli myös positiivinen puolensa, sillä halpa vilja merkitsi halpaa leipää, mikä puolestaan oli omiaan pitämään työläisten palkkatason alhaisena (Kuusterä 1990, 49). Samoin Venäjän tullipolitiikan muutokset 1800-luvun lopussa merkitsivät kovaa suoneniskua suomalaiselle metalliteollisuudelle. Suuria sopeutumisvaikeuksia syntyi myös ensimmäisen maailmansodan jälkeen Venäjänmarkkinoiden sulkeutuessa lähes kokonaan (Alho 1949, 224-5; Kuisma 1993a, 572).

Feodaaliset rakenteet eivät koskaan päässeet juurtumaan maahan. Luonnonvarat – maapohja ja metsät – olivat kohtuullisen tasaisesti jakautuneet, minkä vuoksi myöskin teollistumisen myötä kasvava tulovirta jakautui melko tasaisesti suuren tulonsaajien joukon kesken. Kotimarkkinoille suuntautunut tulovirta loi edellytykset kotimaisen kulutustavara- ja pääomatarvatuotannon syntymiselle (esim. Senghaas 1985, 77-8).

Jos luonnonvarat olisivat keskittyneet harvalukuiselle eliitille kuten monissa Itä-Euroopan maissa, tai nykyisen Latalalaisen Amerikan maissa, olisi seurauksena ollut myös tulovirran keskittyminen. Se olisi suuntautunut ylellisyystavaroiden hankintaan ulkomailta tai vientiin keskittyvän tuotannon kehittämiseen ulkomaisten pääomatarvatuotannon turvin, jolloin kotimaisen tuotannon kehittyminen olisi hidastunut olennaisesti.

3 Omaehtoiset kehitystekijät

Suomalaista menestystarinaa ei kuitenkaan selitetä yksinomaan luonnonvaroilla, maailmanmarkkinoiden kehityssuunnilla tai yhteiskunta-

rakenteella. Monet maat, joilla ei juuri ole luonnonvaroja (esimerkiksi Japani tai Sveitsi) ovat menestyneet ja toisaalta monilla jälkeensä jääneillä mailla on runsaita luonnonvaroja. Maailmanmarkkinoiden kysyntä- ja tarjontatekijöiden muutoksetkaan eivät ole ratkaisevia, sillä monet maat ovat selviytyneet niiden edellyttämistä suuristakin rakenteellisista haasteista (ks. esim. Senghaasin analyysia Tanskan rakennemuutoksesta, Senghaas 1985, 97-105). Yhteiskunnalliset rakenteetkaan eivät ole ylipääsemättömiä.

Pelkistetysti kehitys tarkoittaa tuottavuuden – henkeä kohti lasketun tuotannon määrän – nousua. Tuottavuuden kohoaminen edellyttää erikoistumista ja massatuotantoa, sillä ne alentavat kustannuksia. Erikoistuminen ja massatuotanto edellyttävät puolestaan markkinoita, ja markkinat liikenneverkkoa, jota myöten tavara siirtyy tuottajalta kuluttajalle. Massatuotanto edellyttää koneita ja tehdasrakennuksia. Koneiden hankkimiseen ja rakentamiseen tarvitaan pääomia, mikä puolestaan edellyttää luottojärjestelmää. Koneiden käyttöön liittyy myös voimalähteiden kehittäminen.

3.1 Teknologia

Ratkaisevana sysäyksenä Suomen teollistumiselle pidetään höyrykoneen käyttöönottoa 1800-luvun alussa. (Alho 1968, 166; Jutikkala 1968, 211). Muita Suomen taloudellisen kehityksen kannalta merkittäviä keksintöjä olivat puunjalostusalan sulfaatti- ja sulfiittimenetelmät 1800-luvun lopulla (Jutikkala 1962, 60; Alho 1949, 222) sekä sähkövoiman käyttöönotto 1870-luvulta alkaen tuotannon energianlähteenä, missä yhteydessä myös Suomen huomattavat vesivoimavarat saivat uuden merkityksen.

Höyryn käyttöönotto 1840-luvulta lähtien

merkitsi uutta vaihetta teollisuuden voimakasmyksessä. Sähkö otettiin teollisuuden käyttöön ensimmäisen kerran vuonna 1881, jolloin Finlaysonin puuvillatehtaalle Tampereella alettiin rakentaa sähkövalaistuslaitosta (Alho 1949, 213-4). Ensimmäiset vesivoimalaitokset rakennettiin 1898. Vesivoiman valjastamisesta voimatuotantoon tehtiin laajoja suunnitelmia jo heti 1900-luvun alussa, mutta ne toteutettiin kuitenkin vasta itsenäisyyden aikana. Olennainen laadullinen kehitysaskel energiahuollon järjestämisessä tapahtui, kun Imatran Voima Oy:n rakentamien korkeajännitejohtojen avulla maan eri voimalat yhdistettiin valtakunnan verkkoon (Ahvenainen-Kuusterä, 1982, 257-8).

Monessa mielessä Suomen koko myöhempi teollistumiskehitys on kertomusta uuden teknologian hankkimisesta ja soveltamisesta. Teknologiasta keskustellaan yleensä kuitenkin vain teollisuuden yhteydessä. Paljon merkityksellisempää on saattanut olla se teknologinen murros, joka tapahtui maataloudessa. Halvan venäläisen viljan raunioitettua leipäviljantuotannon, Suomessa ryhdyttiin määrätietoisesti kehittämään luonnonolosuhteisiin paremmin soveltuvaa lypsykarjataloutta. Sille loivat edellytykset karjanruokinnan, karjanjalostuksen ja meijeriteknologian kehittyminen. Samaan aikaan siirryttiin rehuvaltuotantovaltaiseen kasvinviljelyyn ja siihen tarvittavaan tuotantotekniikkaan. Tuottavuutta kohotti myös ammattineuvonnan kautta toteutettu maanviljelijöiden tiedon ja taidon kehittäminen (Kananen, 187). Tärkeä oli myös kotimaisen lannoiteteollisuuden perustaminen maailmansotien välillä (Poropudas 1992, 126).

Teknologia on ollut monessa suhteessa Suomen kehityksen kannalta eksogeeninen tekijä. Varsinkin alkuvaiheissa valtaosa Suomessa käyttöönotetusta teknologiasta oli kehitelty ul-

komailta, ja suomalaisten panos rajautui vain avautuvien mahdollisuuksien hyödyntämiseen; itse teknologiaan ja sen kehittämisen ajankohtaan suomalaisilla ei ollut vaikutusta (vrt. Rauhomin 1992, 324-5).

Teknologian siirron pääkanavat ovat (Myllyntaus 1990, 102):

- ulkomaisten koneiden tuonti
- suorat ulkomaiset investoinnit
- ulkomaisten lisenssien ja patenttien hankinta
- ulkomaisten asiantuntijoiden rekrytointi ja maahanmuuton edistäminen
- omien kansalaisten opintomatkojen rohkaiseminen ja tukeminen
- luonnollisen ja halvan tiedonsiirron hyväksikäyttö.

Suomalainen teknologian siirron tapa on korostanut perinteistä koneiden tuontia sekä eimateriaalisen, yksilöihin kiteytyneen teknologian tuontia. Myllyntauksen mielestä tämä keino on ollut luonteeltaan hidas ja epävarma sekä lyhyellä aikavälillä mahdollisesti hidastuttanut teollistumista. Pitkällä aikavälillä sillä on kuitenkin ollut suomalaisen taloudellisen menestystarinan kannalta tärkeä etu. Se on korostanut suuresti syntyperäisten asukkaiden – sekä yksilöiden että yritysten – omaa aloitteellisuutta ja aktiivisuutta, sillä se on pakottanut kansalaiset seuraamaan ulkomailla tapahtuvaa teknologista kehitystä sekä omaksumaan ja modifioimaan sitä (Myllyntaus 1990, 129-130).

Suomen oma teknologian tuotanto on liittynyt hyvin pitkälle maassa tarvittavien koneiden ja laitteiden kehittämiseen. Suomen koneenrakennusteollisuus on käynnistynyt ennen kaikkea maa- ja metsätaloudessa tarvittavien mutta myös ja erityisesti metsäteollisuuden koneiden tuotantona.

3.2 Väestö ja työvoima

Suomen väkiluku kasvoi 1800-luvun ensimmäisen puoliskon aikana melko voimakkaasti. Vuonna 1810 Suomen väkiluku oli runsaat 860 000 henkeä, mutta vuonna 1860 se oli noussut yli 1,7 miljoonaksi hengeksi. Ilmiön taustalla oli pitkäaikainen rauhan kausi ja terveydellisten olojen paraneminen. Kuljetusoloissa tapahtui kehitys, jonka ansiosta elintarvikkeita voitiin toimittaa syrjäseuduillekin nopeammin ja tehokkaammin kuin aikaisemmin (Alho 1968, 24-6). Vuosina 1860-1913 väestön määrä kasvoi keskimäärin prosenttien vuodessa (Heikkinen ja Hjerpe 1986, 47).

Syntyneisyys oli jatkuvasti maatalousväestön keskuudessa huomattavasti suurempi kuin muissa väestöryhmissä. Agraarisektorin liiväväestö oli omiaan pitämään palkkoja alhaisina, mihin suuntaan vaikutti myös se, ettei tuontiviljalla ollut tullia. Toisaalta kun teollisuus ei kuitenkaan laajentunut riittävän nopeasti suhteessa maatalouden ylijäämäväestön tuotantoon oli seurauksena siirtolaisuus, joka saavutti huomattavat mittasuhteet 1800-luvun lopulta lähtien (Alho 1949, 176-181; Heikkinen ja Hjerpe 1986, 47-8).

Suomalainen lukutaito oli korkealla tasolla 1700-luvun lopulla, jolloin kolme neljännestä suomalaisista aikuisista osasi lukea. Kirjoitustaito alkoi kuitenkin yleistymään vasta 1800-luvun loppupuolelta ja niiden aikuisten määrä, jotka kykenivät sekä lukemaan että kirjoittamaan, ylitti 80 prosentin rajan vasta 1930-luvulla.

Muodollinen peruskoulutus eteni Suomessa varsin hitaasti. Enemmän kuin kansakoulun käyneitä henkilöitä oli 1800-luvun lopulla vain 2 prosenttia. Tätä kompensoi oppikoululaisten ja korkeakouluopiskelijoiden määrän nopea nousu. Jo 1800-luvun lopulla jokaista 1000

suomalaista 20-24 -vuotiasta nuorta kohti oli yli kymmenen korkeakouluopiskelijaa, mikä oli samaa luokkaa kuin monissa kehittyneimissä Euroopan maissa (Soikkanen 1985, 198-9; Myllyntaus 1990b, 27).

Yleisellä lukutaidolla on taloudellisen kehityksen kannalta merkitystä vasta siinä vaiheessa kun tarjolla on riittävästi painotuotteita ja joukkotiedotus on yleistynyt. Tämä vaihe saavutettiin Suomessa 1800-luvun lopulla (Myllyntaus 1990b, 32).

Koulutus edesauttoi nykyaikaisen teknologian ja liiketapojen leviämistä. Se joudutti taloudellista kasvua myös siten, että se lisäsi työvoiman yhteiskunnallista ja ammatillista liikkuvuutta, sekä laajensi sen joustavuutta omaksua ja soveltaa uusia asioita. - Hyvää soveltamiskykyä on pidetty eräänä suomalaisten parhaana ominaisuutena viimeisen sadan vuoden aikana. Koulutuksen merkitys on ollut myös siinä, että se on tehokkaasti modernisoinut perinteisen talonpoikaisyhteiskunnan ajattelua (ks. Myllyntaus 1990b, 32.)

Suomalaisen koulutustason kohoamisen ensisijainen lähtökohta on liittynyt kansallisen identiteetin ja kansallisen kulttuurin luomiseen, yhtenäisen ja itseensäluottavan kansan ja myöhemmin poliittisesti itsenäisen kansakunnan rakentamiseen. Koulutuksesta muodostui vasta myöhemmässä vaiheessa taloudellisen kehityksen edistämisen väline. Tämän vuoksi perusasteen jälkeinen koulutus suuntautui aluksi paljolti humanistisiin aineisiin teknisen ja kaupallisen koulutuksen jäädessä vähemmälle, mitä voidaan pitää jossain määrin kehitystä jarruttaneena tekijänä (Myllyntaus 1990b, 32). Toisaalta humanistiset ja erityisesti kieliopinnot ovat avanneet näköaloja kansallisen kulttuurin ja sen kansainvälisen aseman ymmärtämiseen ja siten luoneet motivaatiopohjaa kansainvälisten ideoiden omaksumiseen.¹

3.3 Liikennejärjestelmä

1800-luvun alussa Suomen taloudellisen kehityksen luonnollisia edellytyksiä oli kulkukelpoisten vesistöjen, järvien ja jokien runsaus. Vesistöjen kulkukelpoisuuden parantamiseksi ja kuljetusmahdollisuuksien lisäämiseksi ryhdyttiin 1800-luvun kuluessa valtiovallan toimesta, mutta myös yksityisestä aloitteesta erilaisiin toimenpiteisiin. Huomattavin niistä oli Saimaan kanavan rakentaminen vuosina 1844-1856. Kanavan avulla saatiin meritieyhteys Savosta ja Karjalasta Suomenlahteen.

Kuitenkin vasta rautateiden rakentaminen ja maan eri osat yhdistävän rautatieverkoston luominen merkitsi sisäisen liikennekysymyksen ratkaisemista tavalla, joka suurin piirtein tyydytti myös voimakkaasti kehittyvän talouselämän tarpeet (Alho 1949, 182-3). Pääratojen muodostaman rautatieverkoston ensimmäinen vaihe saatettiin päätökseen 1800-luvun loppuun mennessä. Maailmansotien välisenä aika-

¹ Koko kansan hyvä koulutustaso on taloudellisen kehityksen edellytys. Pääosa kehittymättömän kansakunnan väestöstä työskentelee maataloudessa ja taloudelliseen kehitykseen voidaan vaikuttaa tehokkaimmin kohottamalla maatalousväestön tuottavuutta. Siihen luodaan kohtuullisen halvalla edellytykset antamalla maatalousväestölle edellytykset itse opiskella ja soveltaa uudenaikaisia viljely- ja karjanhoitomenetelmiä. Tässä mielessä lukutaito ja sekä siihen liittyen ammatillinen valistustoiminta ovat taloudellisen kehityksen avainsanoja.

Taloudellinen kehitys edellyttää tietysti toisaalta myös niitä henkilöitä, jotka pystyvät seuraamaan kansainvälistä teknologista ja taloudellista kehitystä. Tässä mielessä on tärkeää kehittää myös sellaista perusasteen koulutuksen jälkeistä koulutusta, jossa omaksutaan kielitaitoa sekä laskentaa. Tämän ohella tarvitaan ammattiin valmentavaa koulutusta sekä tietysti spesialisteja tuottavaa korkeampaa opetusta.

na alettiin siirtyä rautateiltä ja vesiliikenteestä autoliikenteeseen. (Leppänen 1973, 75-77).

Rautateiden rakentamisen rinnalla taloudellisen kehityksen kannalta tärkeä edellytys oli meriyhteyksien parantaminen. Talvimerenkulun ongelmiin ratkaisu saatiin ottamalla käyttöön jäänsärkijöitä. (Alho 1949, 194- 202; Juttikala 1968, 214).

Kuljetusverkoston rakentaminen loi edellytykset suomalaisten tuotteiden, ennen muuta puun ja puunjalostusteollisuuden tuotteiden viennin laajentamiselle. Samalla se liitti koko Suomen äärimmäisiä perukoita myöten yhtenäiseksi taloudelliseksi järjestelmäksi, jossa yhdellä paikkakunnalla tuotettuja tuotteita saatettiin myydä toisilla paikkakunnilla. Tällä oli suuri merkitys myös sen vuoksi, että se mahdollisti karjataloustuotteiden saamisen markkinoille oleellisesti aiempaa kaukaisemmilta seuduilta, minkä seurauksena maatalous liittyi entistä kiinteämmin rahatalouden piiriin (Kuusterä 1990, 53).

3.4 Rahoituslähteet

Vaikka Suomeen tuli jonkin verran ulkomaista pääomaa, pääosa teollisen tuotannon laajentamisen edellyttämästä pääomasta saatiin kotimaasta. Alkupääoma tuli ulkomaankaupasta kauppahuoneille, jotka harjoittivat pankkimaista lainaustoimintaa (Hänninen 1975, 66). Kuitenkaan teollistumisprosessin alkaessa 1860-luvulle siirryttäessä Suomessa ei ollut mitään varsinaista, elinkeinoelämää tukevaa ja auttavaa luotto-organisaatiota eikä maassa myöskään ollut yrittäjien käytettävissä riittävästi yksityistä pääomaa (Alho 1949, 206).

Vasta 1862 perustettiin ensimmäinen liikepankki (Suomen Yhdyspankki) teollisuuden ja kaupan rahoitusta hoitamaan. Uusia pankkeja perustettiin useita vuosikymmenen loppuun

mentäessä. Teollisuusyritysten pääoman saantia helpotti myös osakeyhtiölain säätäminen vuonna 1864. Uusi yhtiömuoto sai merkitystä kuitenkin vasta 1890-luvulla (Alho 1949, 210).

Suuri osa tuotannon laajentumisen edellyttämästä pääomantarpeesta tuli yritysten omarahoituksena. Tämä koski ennen kaikkea paperiteollisuutta, joka pärjäsi Venäjänmarkkinoilla hyvin. Taustalla oli paljon paperiteollisuuden kartelloituminen sekä Venäjän tullipolitiikka. Lisäksi työläisten palkat olivat matalat, johon osaltaan vaikutti halvan venäläisen viljan saavuus sekä työväenliikkeen järjestäytymättömyys (Kuusterä 1990, 49).

Puunjalostusteollisuus tuotti hyvin myös maailmansotien välisenä aikana - osittain myös kartelloitumisen ja työväestön alhaisten palkkojen seurauksena. Viimeksimainittu taas joutui työväenliikkeen kärsimästä tappiosta kansalaissodan aikana, minkä seurauksena ammatillisen työväenliikkeen vaikutusmahdollisuudet palkanmuodostumiseen olivat vähäiset (Kiljunen 1992, 86).

Maatalouden investointien lähteenä olivat paljon metsänmyynnistä ja metsätöistä saatavat tulot. Valtio otti 1800-luvulla ulkomaista luottoa suuremmassa määrin lähinnä rautateiden rakentamisen rahoittamiseen. Seuraavan kerran valtio otti ulkomaista velkaa 1920-luvun alussa rahoittaakseen itsenäistymiseen liittyvien perusrakenteiden rakentamisen. Tämä velka maksettiin kuitenkin pian pois ja monet tuotannolliset investoinnitkin hoidettiin juoksevalta rahoituksella (Poropudas 1992, 116-7; vrt. myös Pekkarinen ja Vartiainen 1984).

Inflaatio on helpottanut rahoittamista maailmansotien välisestä ajasta lähtien Nopea rahantarvon aleneminen on syönyt lainapääoman arvoa, jolloin luotonantajat ja viime kädessä säästäjät ovat joutuneet maksamaan investoinnit. Korkea inflaatio on puolestaan heikentänyt

vientiedellytyksiä ja lisännyt tuontia. Seurannut vaihtotaseen vajuusongelma on ratkaistu devalvaatioin (Hänninen 1975, 79-80).

Maailmansotien välisenä aikana kotimaista tuotantoa suojeltiin korkein tuontitullein sekä myöskin määrällisin rajoituksin (Ahvenainen ja Vartiainen 1982, 181-2). Ulkomaisen kilpailun vähäisyys lisäsi yritysten mahdollisuuksia voittomarginaaleihin ja pääomatarpeen tyydyttämiseen omarahoituksen kautta.

Autonomian aikana teollisuus oli ollut jotta-kuinkin vailla verorasitusta. Kerättäessä aloittelevien yritysten ensimmäisistä voitoista välttämättömiä peruspääomia verojen keveys oli myönteinen tekijä, jonka merkitystä tuskin voi yliarvioida (Kuusterä 1990, 63). Itsenäisyyden aikana tilanne kuitenkin muuttui. Vuonna 1920 tuli voimaan progressiivinen tulo- ja omaisuusvero, jota perittiin sekä yhtiöiltä että osakkailta, mikä merkitsi moninkertaista verotusta. Raskas verotus supisti pääomanmuodostusta ja siten sen voidaan katsoa hidastuttaneen Suomen teollistumista (Jutikkala 1968, 216).

Suomalaisen menestystarinan pääomahuolto on perustunut hyvin vähäisessä määrin ulkomaiseen pääomaan. On jossain määrin avoin kysymys, mistä tämä johtuu. Kuitenkin tässä reseptissä voidaan todeta olevan jotain viisautta. Ensinnäkin, pääomien niukkuus on kohdentanut tuotannolliset investoinnit parastuottoisiin kohteisiin. Tehdyt investoinnit ovat olleet melko tehokkaita. Toiseksi, riippumattomuus ulkomaisesta pääomasta on antanut melko suuren itsenäisyyden kansallisen talouspolitiikan harjoittamiseen.

4 Politiikka

4.1 Valtion toiminta kehityksen perusteiden luojana

Valtion rooli on ollut hyvin merkittävä Suomen teollistumisessa ja taloudellisessa kehityksessä (Hänninen 1975, 67; Heikkinen ja Hjerppe 1986, 50-1; Kuisma 1993a, 567; Ikonen ja Valkonen 1987, 311). Valtio on vastannut kuljetusverkoston, satamien ja jäänsärkijöiden rakentamisesta, voimantuotannon ja koulutusjärjestelmän kehittämistä, osin pääoman tarjonasta tulli- ja veropolitiikan sekä luottojärjestelmän rakentamisen kautta. Teknologian siirron tukeminen ja ennen kaikkea maatalouden tuotantokyvyn kehittäminen on ollut valtion ansiota.

Maailmansotien välisenä aikana valtio harjoitti tuontisubstituutiopolitiikkaa korkein suojelutullein (Poropudas 1993, 98-115). Tällöin perustettiin runsaasti myös valtiojohtoisia yrityksiä. Valtio osallistui talouden kehittämiseen paitsi luomalla sille edellytyksiä myös välittömästi (vrt. esim. Raumolin 1989, 40; Kuisma 1993b)

Toisaalta valtion rooli ei ole ollut vain konstruktiiivinen taloudellisen kehityksen suhteen, vaan myös passiivinen ja joissakin yhteyksissä destruktiivinen. Viimeksimainittua edustaa esimerkiksi sahatoiminnan vapauttamista koskevan lainsäädännön viipyminen, mitä yleisesti pidetään keskeisenä syynä Suomen teollistumisen hitauteen (mm. Alho 1968, 23-4). Passiivisuuteen viitataan koulutuksen yhteydessä; koulutus suunnattiin humanistisiin opintoihin samalla kun tekninen ja kaupallinen koulutus pitkään laiminlyötiin (Myllyntaus 1990b, 32).

Valtion passiivisuus ja sen toiminnan destruktiivisuus ovat tärkeitä havaita myös jotta a) valtion merkitystä ei korosteta liikaa, ja b)

voidaan kysyä, mistä tulivat aloitteet valtion toimenpiteisiin? Oliko valtio itse asiassa tietoinen taloudelliseen kehitykseen vaikuttavista tekijöistä vai eikö se kyennyt riittävän valppaasti seuraamaan ja ennakoimaan taloudellisen kehityksen tarpeita? Kolmantena vaihtoehtona on, että valtio ei kyennyt tai pystynyt reagoimaan havaittuihin tai tiedotettuihin tarpeisiin.

Olennaisia kysymyksiä tässä yhteydessä ovat myös: 1) mitkä ryhmät olivat valtion taloudellisten toimenpiteiden takana ja 2) mihin päämääriin näillä toimenpiteillä pyrittiin? (vrt. Gunnarsson ja Rojas 1995, 103)

Risto Alapuron mukaan suomalaista yhteiskuntaa johti autonomian ajalla eliitti, joka koostui talouselämän, kirkon, yliopiston ja virkamiesten edustajista. Eliitti oli yhtenäinen, koska sen johtavalle osalle, ylemmille virkamiehille ei löytynyt vastusta muiden eliitin osien piiristä (Alapuro 1990, 241). Virkamiesten johtava asema johtui siitä, että se oli liittoutunut Venäjän hallitusvallan kanssa. Venäjän keisari oli korottanut Suomen herrat ensi kertaa erillisen poliittis-hallinnollisen yksikön johtoon, tehnyt heistä erillisen suuriruhtinaskunnan johtavan ryhmän

Eliitin rintamaa lujitti sen suhde talonpoikaistoon, varsinkin sen vauraimpaan osaan. Säätyläistön asema perustui valtioon ja hallintoon eikä sillä ollut sellaista vankkaa pohjaa, jonka maanomistus monissa Itä-Euroopan maissa yläluokalle tarjosi. Tämän vuoksi säätyläistö oli valmis etsimään vahvimman maanomistajaluokan eli talonpoikaiston tukea. Tämä toteutui fennomaniassa, jossa osa ruotsinkielistä säätyläistöä liittoutui suomenkielisen talonpoikaiston kanssa ja loi valtiota vahvistavan ideologian, jossa itsenäisillä talonpojilla oli tärkeä rooli (Alapuro 1990, 242).

Suomen itsenäistyttyä maassa valtaa piti poliittinen porvaristo, jossa johtava asema oli ta-

lonpoikaistoa selvimmin edustavalla maalaisliitolla (Kuisma 1993b, 242).

4.2 Aatteet ja keinot

Kuisman mukaan suuriruhtinaskunnan eliittiä inspiroi voittoisan brittiläisen industrialismin aatteet ja se asetti tavoitteekseen 1800-luvulla johdattaa köyhä ja takapajuinen maa kehittyneiden maiden joukkoon. 1800-luvun lopulla tätä tavoitetta ajoi erityisesti fennomaaninen liike (Kuisma 1993a, 566; Kuisma 1993b, 242). Myllyntauksen mukaan fennomaanisen liikkeen taustalla taas oli pysyvä kulttuurinen ristiriita alemmuuskompleksin ja kansallisen ylpeyden välillä, mikä ajoi suomalaiset näyttämään itselleen ja muille omaa pystyvyyttään (Myllyntaus 1990b, 131).

Itsenäisen Suomen valtaideologia oli taloudellinen nationalismi, jota terästi uusi ulkopolitiittinen tilanne. Venäjä oli muuttunut isännästä poliittiseksi uhaksi; intervention vaara toimi pontimena omavaraisuuden saavuttamiseksi (Kuisma 1991; Kuisma 1993b, 247-8; Poropudas 1993, 105-113).

Omavaraisuuteen pyrittiin erityisesti maataloudessa. Taustalla oli ennen muuta ensimmäisen maailmansodan aikana syntynyt nälänhädän uhka, joka oli seurausta yhteyksien katkaisemisesta ulkomaille. Tämän toistuminen pyrittiin ehkäisemään edistämällä kaikin keinoin maan elintarvikeomavaraisuutta (Raumolin 1981a, 165; Poropudas 1993, 109). Talouspolitiikalla pyrittiin myös tietoisesti parantamaan talonpoikaiston yhteiskunnallista asemaa (Kuisma 1993a, 572).

Toisen maailmansodan jälkeen taloudellisen kehittämisen tavoite sulautui toisaalta osaksi taloudellisen kasvun ajatussuuntaa, toisaalta valtiotaloudellisten oppien käytännön toteuttamista (vrt. Dahmen 1963; Hakanen 1982,

84-100).

Sekä fennomaanisen liikkeen että taloudellisen nationalismien ideologioiden keskeisin piirre on ollut kansallinen omaan napaan tuijottaminen. Kansallinen itsekkyyks pyrkii kaikin tavoin käyttämään ympäristönsä tarjoamat edut - lähtien siitä että niin tekevät kaikki muutkin. Siten oli vain luonnollista, että Suomi hyödynsi täysin mitoin taloudellista asemaansa Venäjän yhteydessä; - ja älähti kun Venäjä yritti vähentää näitä etuja (ns. sortovuodet).

Älähdystä edelsi kuitenkin pitkälle ja pitkään jatkunut alistuminen isäntävaltion poliittisten linjausten noudattamiseen. Tämä yhteistyön hakeminen oli tyypillinen käyttäytymispiirre myös toisen maailmansodan jälkeen. Linjausta voidaan pitää monessa mielessä järkevänä: jos et voi voittaa vihollistasi, liity häneen.

Maailmansotien välisenä aikana talouspolitiikan linja ei muuttunut. Myös silloin tavoitteena oli suomalaisen talouden vahvistaminen. Nyt Suomi seisoi taloudellisesti kuitenkin omillaan; kehittymättömämmän naapurin valtaiset markkinat eivät olleet enää käytettävissä. Tämäkin murros kyettiin kuitenkin kääntämään lyhyen sopeutumisvaiheen jälkeen kansalliseksi menestykseksi: maailmansotien välisenä aikana luotiin tuontisubstituutiopoliitikalla vahva ja omavarainen kotimarkkinateollisuus, josta osa kehittyi toisen maailmansodan jälkeen vientiteollisuudeksi (Poropudas 1992, 141-3; Suomalainen kapitalismi, 374).

Toisena keskeisenä keinona oli taloudellisen, sivistyksellisen ja poliittisen eliitin yhteenliittyminen ja yhteistyö (Kuisma 1993a, 567). Pienessä maassa eliitti tunsu toinen toisensa, jolloin poliittinen eliitti sai herätteet tai signaalit toimintaansa taloudellisen eliitin kautta. Toimintaansa kehittälevät ja laajentavat kapitalistit kertoivat työnsä tiellä olevista esteistä poliiti-

koille ja virkamiehille, jotka kansakunnan rakentamisen hengessä ryhtyivät toimenpiteisiin näiden esteiden poistamiseksi (vrt. esim. Alho 1949, 188).

5 *Suomalaisen menestystarinan tulkinna ja tulkinta*

5.1 *Aikaisemmat tulkinnat*

Kysymykseen nimenomaan suomalaisen menestystarinan syistä pyrkivät vastaamaan Raulmolin (1984), Senghaas (1985), Soikkanen (1985), Myllyntaus (1990a) ja Kuisma (1993a, 1993b).

Useimmissa tulkinnoissa näytetään yhtyvän seuraaviin kolmeen tekijään. Ensinnäkin kaikki ovat yhtä mieltä siitä, että Suomen taloudellisen kehityksen keskeisin liikevoima tulee maailmanmarkkinoilta puunjalostusteollisuuden tuotteiden kysynnän muodossa. Toisena tekijänä pidetään keskeisten luonnonvarojen omistuksen tasaista jakautumista, mikä on kanavoitunut metsäteollisuuden vientitulot laajalti ja voimakkaasti vaikutuksiin koko yhteiskuntaan.

Kolmantena tekijänä pidetään suomalaista talouspolitiikkaa – valtion toimintaa – joskin eri puheenvuoroissa korostetaan sen eri puolia. Näiden tekijöiden ohella Senghaas korostaa tuotannon jalostusasteen nostamisen merkitystä (Senghaas 1985, 77), Kuisma pakkoa sopeutua ulkoisten voimien vaikutukseen (Kuisma 1993a, 566), Kiljunen keskus-periferiasuhteen katkeamista Suomen tultua liitetyksi Venäjään sekä palkkatason mataluutta ja korkeaa investointitasoa (Kiljunen 1992, 79, 85-6). Myllyntaus puolestaan korostaa Suomen omaperäistä teknologian soveltamista ja korkeaa koulutustasoa (Myllyntaus 1990a, 99; 1990b, 31-33)

5.2 Synteesi

Epäilemättä kaikki menestystarinan syistä käydyssä keskustelussa esilletulleet seikat ovat omalla tavallaan vieneet Suomen taloudellista kehitystä eteenpäin. Taloudellinen kehitys on monimutkainen ja monisyinen prosessi, ja onnistuakseen se edellyttää monien tekijöiden yhtäaikaista ja yhteensopivaa toimintaa.

Voidaan asettaa kysymys, selittääkö mikään näistä tekijöistä yksin tai edes yhdessäkään suomalaista menestystarinaa? Tässä ensinnäkin voidaan viitata Gerschenkroniin, jonka mukaan kehitys ei edellytä välttämättä joidenkin tekijöiden olemassaoloa, koska puuttuvat edellytykset on mahdollista korvata joillakin toisilla tekijöillä (Gerschenkron 1962, 51, 358-360). Toiseksi voidaan todeta, että kehitystä voidaan – varsinkin pienessä ja ulkopuolisesta maailmasta riippuvassa maassa – suunnitella vain rajallisesti.

Sen sijaan taloudellista menestystarinaa voidaan ajatella hypoteesinomaisesti tuloksena resurssien ja olosuhteiden hyväksikäyttämisestä. Tästä näkökulmasta ratkaisevana tekijänä suomalaisen taloudellisen menestyksen selittämisen kannalta voitaisiin pitää ensinnäkin suomalaisen eliitin ja sen myötä koko kansan voimakasta suuntautumista kehitykseen taustanaan vahva motivaatio suomalaisuuden korostamiseen. Toisena keskeisenä ja edellisestä seuraavana tekijänä on avautuvien mahdollisuuksien valpas seuraaminen, ei ainoastaan taloudellisessa ja poliittisessa mielessä, vaan kapeammin kehityksen edistämisen taloudellisten ja teknisten välineiden tuntemuksena (vrt. esim. Alho 1949, 154-5).

Näyttää siltä, että Suomen taloudellisesta kehityksestä on tarjolla runsaasti ja hyvinkin yksityiskohtaista materiaalia. Tutkimuksen ongelma tässä suhteessa on seuloa ja tiivistää ole-

massaoleva aineisto yksien kansien väliin mahduttavaksi ja teoreettisesti perustelluksi kokonaiskuvaksi.²

Toiseksi tarvitaan tutkimusta politiikan roolista ja merkityksestä Suomen taloudellisessa kehityksessä. Tämä on näkökulma, joka aikaisemmasta tutkimuksesta puuttuu lähes kokonaan. Tämä olisi tarpeellista myös sen vuoksi, että näihin kysymyksenasetteluihin ei löydy kehitysteoreettisesta kirjallisuudesta valmista vastausta. Tämän suuntaisia pyrkimyksiä systemaattisessa mielessä on tarjolla vain Adrian Leftwichin kehitysvaltioteoreettisissa tutkimuksissa (Leftwich 1994 ja 1995).

Kolmas tutkimussuunta liittyy menestystarinan teoreettiseen tulkintaan. Synteesiäni on tietysti pidettävä jonkinlaisena hyvin yleistävänä hypoteesina Suomen menestystarinan selittämisessä. Syvyyttä tulkintaan olisi löydettävissä tarkastelemalla sitä kirjallisuutta, jossa tutkitaan tätä samaa kysymystä eri maiden osalta sekä vertaamalla Suomen tapausta niihin (esim. Gerschenkron 1962; The East Asian Miracle; Senghaas 1985; Gunnarsson ja Rojas 1995).

² Tässä ei ole kysymys vielä teoreettisesta tulkinnasta, vaan aineiston jäsentämisestä taloudellisen kehityksen käsitteestä käydyssä keskustelun luomaan teoreettiseen viitekehykseen.

Kirjallisuus

- Ahvenainen J., ja Vartiainen H. J. (1982): Itsenäisen Suomen talouspolitiikka, teoksessa *Suomen taloushistoria 2, Teollistuva Suomi*, Helsinki.
- Alapuro R. (1990): Valta ja valtio - miksi valtasta tuli ongelma 1900-luvun vaihteessa? teoksessa *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, Toim. Haapala P., Helsinki.
- Alho K. (1949): Suomen uuden aikaisen teolli-

- suuden synty ja kehitys 1860-1914. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja B:11. Helsinki.
- Alho K. (1968): *Teollistumisen alkuvaiheita Suomessa*. Keuruu.
- Dahmen E. (1963): Suomen taloudellinen kehitys ja talouspolitiikka. Vuodet 1949-1962 sekä tulevaisuuden näkymiä, Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja C 4. Helsinki.
- The East Asian Miracle. (1993): *Economic Growth and Public Policy, A World Bank Policy Research Report*, Oxford University Press.
- Gerschenkron A. (1962): *Economic Backwardness in Historical Perspective. A Book of Essays*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Gunnarsson C. (1985): Development Theory and Third World Industrialisation, *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 15. No. 2.
- Gunnarsson C. ja Rojas M. (1995): *Tillväxt, stagnation, kaos. En institutionell studie av underutvecklingens orsaker och utvecklingens möjligheter*, SNS Förlag.
- Heikkinen S. ja Hjerpe R. (1986): Suomen teollisuus ja teollinen käsityö 1860-1913, Suomen Pankin julkaisuja, kasvututkimuksia XII. Helsinki.
- Hjerpe, R. (1988): Suomen talous 1860-1985. Kasvu ja rakennemuutos. Suomen Pankin julkaisuja, kasvututkimuksia XIII. Helsinki .
- Hjerpe, R. (1989): Taloudellinen kasvu, tuotantoresurssit ja teknologinen kehitys Suomessa 1880-1988, *Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Katsaus 3/1989*.
- Hänninen, S. (1975): Suomen asema imperialismissa kapitalismin läpimurrosta fasismin murkaamiseen, *Soihtu 2/1975*.
- Ikonen, V. ja Valkonen M. (1987): Milloin ja miksi Suomi teollistui eri kirjoittajien mukaan, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* Vol. 83 nide 3.
- Jutikkala, E. (1968): Suomen teollistuminen, teoksessa: *Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja*, WSOY. Porvoo .
- Kananen I. (1984): Muuttuva maatalous teollistuvassa Suomessa, teoksessa *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä*, Kansantaloudellinen yhdistys 1884-1984. Vammala.
- Kiljunen, K. (1992): *Finland and the New International Division of Labour*, The MacMillan Press.
- Kuisma, M. (1991): Nationalismi, industrialismi, Suomi, *Kanava 5/1991*.
- Kuisma, M. (1992): Suomi taloutena - ajopuu vai älykäs perässäkulkija, *Historiallinen aikakauskirja 2/1992*.
- Kuisma, M. (1993a): *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä. 1620 - 1920*, Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Kuisma, M. (1993b): Government Action, Cartels and National Corporations - the Development Strategy of a Small Peripheral Nation during the Period of Crisis and Economic Disintegration in Europe. (Finland 1918-1938), *Scandinavian Economic History Review & Economy and History*. Vol. XLI, no: 3, 1993.
- Kuusterä, A. (1990): Valtio, talous ja valtiontalous, teoksessa *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, Toim. Haapala P. Helsinki .
- Leftwich, A. (1994): Governance the State and the Politics of Development, *Development and Change*, Vol. 25. 1994.
- Leftwich, A. (1995) Bringing Politics Back In: Towards A Model of the Developmental State, *The Journal of Developmental Studies*, Vol. 31. No.3. February 1995.
- Myllyntaus, T. (1990a): *The Gatecrashing Ap-*

- prentice. Industrialising Finland as an Adopter of New Technology. Communications. Institute of Economic and Social History, University of Helsinki. N:o 14. 1990.*
- Myllyntaus, T. (1990b): Education in the making of Modern Finland, The Research Institute of the Finnish Economy, *Discussion Papers*, No 312, 22.2.1990.
- Pekkarinen, J. ja Vartiainen, J. (1984): Suomalainen finanssipolitiikka ja kysynnän säätely, teoksessa *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä*, Kansantaloudellinen yhdistys 1884-1984. Vammala .
- Pihkala, E. (1985): Relations with Russia, Foreign Trade and the Development of the Finnish Economy 1860-1939, teoksessa *Economic Development in Hungary and in Finland, 1860-1939*. Ed. Mauranen, T. Communications. Institute of Economic and Social History. University of Helsinki. No 18. 1985.
- Poropudas O. (1992): Idänkauppa ja politiikka. Suomen ja Neuvostoliiton kauppa maailmansotien välisenä aikana taloudellisen nationalismin näkökulmasta tarkasteltuna. Kansainvälisen politiikan lisensiaattityö. Helsingin yliopisto. Yleisen valtio-opin laitos. 1992
- Raumolin, J. (1981a): Development Problems in the Scandinavian Periphery. *IFDA-Dossier* No 22, 1981.
- Raumolin, J. (1981b): Duaalitalouden teoria, työttömyyden ongelma ja Suomen taloudellinen kehitys. Pitkän aikavälin tarkastelu vuosilta 1875-1980, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1981:1.
- Raumolin, J. (1982) Kehitystaloustieteen kehitys, esitelmä Kansantaloustieteen päivillä 25.2.1983, Eripainos, *Taloustieteellisen Seuran vuosikirja 1982/1983*.
- Raumolin, J. (1984a): Katsaus keskusperiferiateorioiden ja tilantalousteorian kehitykseen maailmansotienvälisenä aikana, teoksessa *Reuna-alueiden kehitys*. Oulun yliopisto. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos C 48. Oulu .
- Raumolin, J. (1984): Metsäsektorin vaikutus Suomen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen, Oulun yliopisto. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos sarja C 51. Oulu
- Raumolin, J. (1989): Problems related to the Transfer of Technology in the Mining Sector with Special Reference to Finland, teoksessa *Problems related to Transfer of Technology and Mineral-Based Industrialization with Special Reference to Finland and Africa*. Publications of the University of Helsinki, Institute of Development Studies. Report 16/1988 B. Helsinki.
- Raumolin, J. (1992): The Diffusion of Technology in the Forest and Mining Sector in Finland. The Shift From the Object to the Subject of Transfer of Technology, teoksessa *Mastering Technology Diffusion - The Finnish Experience*. Ed. by Vuori S. and Ylä-Anttila P. The Research Institute of the Finnish Economy. Series B No 82. Helsinki .
- Senghaas, D. (1985): *The European Experience. A Historical Critique of Development Theory*, Berg Publishers, Leamington Spa/Dover, New Hampshire.
- Senghaas, D. (1988): European Development and the Third World: An Assessment. *Review* Vol. XI. Number 1. Winter 1988.
- Soikkanen, H. (1985): Social Preconditions for the Modernisation of Finnish Society, teoksessa *Economic Development in Hungary and in Finland, 1860-1939*. Ed. Mauranen, T. Communications. Institute of Economic and Social History. University of Helsinki. N:o 18. 1985.
- Suomalainen kapitalismi* (1979): Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa. Toim. Kosonen, P. Love Kirjat. Helsinki. Jyväskylä .